

СТАНОВИЩЕ

От проф.дсн Валентина Златанова, Институт по философия и социология при БАН

ОТНОСНО: Дисертационния труд на Мария Станиславова Брестнишка на тема **ОЦЕНКА НА НАГЛАСИТЕ КЪМ ТЕЛЕСНОТО НАКАЗАНИЕ** за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по специалността „социология”

Със Заповед № 343/16.02н.2021 г. на Ректора на УНСС, решение на Катедрения съвет на катедра „Икономическа социология“ (Протокол № 272/11.02.2021 г.) и решение на Факултетния съвет на Общикономически факултет (Протокол № 3/02.03.2021 г.) при УНСС съм утвърдена за член на НЖ.

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е в общ обем от 215 страници, от които 188 страници са основен текст. Състои се от увод, изложение в три глави, заключение, списък с използвана и цитирана литература и две приложения. Използваните и цитирани източници включват: 84 заглавия (на български и английски език), 17 национални и европейски нормативни документа, 2 становища, 6 медийни публикации и 10 интернет страници и платформи. В текста са представени 25 фигури, 3 таблици и 16 графики, чрез които се визуализират основните данни, теоретичен подход и концептуални иновации на автора.

Изискванията на които трябва да отговори всеки дисертационен труд са:

- 1.Актуалност на проблема и ясно формулирани изследователска теза, цел, предмет и задачи;
- 2.Приноси по отношение на иновативност, разширяване на съществуващите знания по проблема и възможности за приложение в практиката.

Темата за нагласите към телесното наказание, използвано като възпитателна мярка над деца, е актуална и значима при формирането на нагласи към децата като личности и хора. Разработката изследва нагласите към телесното наказание чрез различни подходи и анализи на ефектите от провеждани политики и прилагани интервенции в български и международен контекст.

Очертани са целите на дисертационния труд, а именно оценка на социалното въздействие на политиките и кампаниите за промяна на нагласите към телесното наказание, изследване на факторите, които влияят върху тях, характера на тези интервенции, провеждани от различни организации, влияещи върху промяната на нагласите към телесното наказание и конструиране на теоретичен модел, обвързващ промяната на нагласите с определени интервенции за социално въздействие.

Докторантът формулира задачите и обекта на дисертационния труд, основната теза, хипотези и ограничения.

Основната теза на дисертационния труд е, че **социалното влияние на политиките и кампаниите за промяна на нагласите към телесното наказание, ориентирано към**

детското благосъстояние и благосъстоянието на родителите, изисква достигането на обществен консенсус за недопустимостта на тази възпитателна мярка. За доказването ѝ са изследвани различни хипотези.

Обект на научното изследване е социалното въздействие на политиките и кампаниите за промяна нагласите към телесното наказание над деца като възпитателна мярка. В работата е направен обзор на научната литература и изследвания по тематиката. Осъществен е задълбочен анализ на документи и изследвания, свързани с изследвания обект. Извършен е сравнителен анализ чрез вторичен анализ на емпирични данни от две национално представителни проучвания на нагласите към телесното наказание, проведени съответно през 2013 и 2018 година. Включено е описание на отделен случай (case study). На базата на изследването е предложен теоретичен модел на въздействие върху нагласите към телесното наказание.

Посочени са ограниченията на изследването относно времевия обхват, съсредоточаване на изследването върху нагласите на родителите, избора на възпитателни подходи, процес натоварен с вътрешни конфликти и социални очаквания, което предполага социално желателни отговори или отказ от участие в изследването.

Съдържателен анализ на научните достижения на докторанта

В първа глава е направен **обзор и систематизация** на част от **основните теоретични възгледи, концепции и подходи по отношение на връзката между нагласи и действие**. Изяснено е **разбирането на значимостта на темата за нагласите към телесното наказание по отношение на социалните процеси**, от една страна, в семейството между родители и деца, и от друга, за общественото разбиране за децата като хора и личности. Направен е **преглед и анализ на наличната информация за България** по отношение на правната рамка, нагласите и предприетите мерки и политики по отношение на нагласите и честотата на прилагане на телесното наказание в семейна среда.

Оценката на нагласи е ключов компонент от разбирането на предпоставките за поведението на индивидите и съвместното им съществуване в социални групи. Самото дефиниране на нагласите, обаче, остава не съвсем хомогенно според различните парадигми, които го обсъждат. Разгледани са поведенческата, когнитивната и психоаналитичната парадигма. За целите на труда е прието разбирането, предложено от т.нар. ABC модел – афективен, поведенчески и когнитивен компонент.

Направен е преглед на факторите на **индивидуално ниво**, като е отделено внимание върху когнитивните и афективните фактори, както и върху честотата, с която индивидите се сблъскват с обекта, като повишаването на честотата е обвързано със силата на нагласите. Разгледани са ценностите на **социално ниво**, моралните норми, вярванията и значението на референтността на групата за индивида, в т.ч. значението на семейството при формирането на нагласите на детето. Изследвани са и факторите на контекста - културата и традициите, както дори езикът.

Обърнато е внимание върху широкия спектър на конструктите, които влияят върху социалното поведение на хората, сред които са както нагласите, така и социалните

норми, убеждения, вярвания и ценности. Разликите във формирането и функционирането им предполагат различен подход както при оценката им, така и при планирането на политики и действия, целящи тяхната промяна, ако те водят до нараняващи практики, какъвто е случаят с телесното наказание.

Дискутира се значението на социалните мрежи и тяхното влияние от гледна точка на тяхната обвързаност със степента на сходство и сила на нагласите. Обърнато е внимание върху специфичния начин на функциониране на социалните медии онлайн, който въпреки, че създават впечатление и имат ефекта на социалните мрежи, не се подчиняват на техните правила, а на технологичен алгоритъм, който има сравнително централизиран контрол. Които създават „*филтрирани балони*“, които показват онова, което хората харесват, т.е. засилват усещането им за тяхната версия на реалността и представляват обособяване на групи по интереси и вследствие на алгоритмите за оптимизация на съдържанието - „*клъстър на потребители със сходно мислене*“ , последните имат по-нисък праг на убеждаване от определен наратив.

Темата за телесното наказание е описана в задължението на държавите да **предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено.**

Мерките и механизмите за премахване на телесното наказание са описани от Комитета за правата на детето в четири основни групи: законодателни, мерки за изпълнение, образователни мерки и мерки за мониторинг и оценка. Разгледани са Седем стратегии за прекратяване на насилието над деца, разработени съвместно от СЗО, УНИЦЕФ и редица организации, работещи по проблемите с насилието над деца. Те са основани на доказателства за превенцията и справянето с насилието над деца и юноши както от гледна точка на усилията на държавата, така и до участието на гражданския и частния сектор и отделния човек с уточнението, че никой сектор не е в състояние самостоятелно да се справи с пълния пакет от интервенции, необходими за премахването на насилието над деца. Един от основните фактори, които се потвърждават и от съществуващите данни, е **въвеждането на законова забрана за телесно наказание**. Това е и една от най-широко разпространените и промотирани мерки с оглед на ефекта от нея. Подобна забрана влияе върху нагласите към телесното наказание като увеличава нетърпимостта към избора на подобна възпитателна мярка, вследствие на което намалява прилагането на насилствените наказания срещу деца и задълбочава разбирането на техните отрицателни последици върху децата. Изследванията показват, че въвеждането на законова забрана води до спад на честотата на почти всички форми на телесно наказание, както и до промяна в подкрепата на използването му. Законовата забрана е **само един** от факторите за промяна на нагласите към телесното наказание, който не е достатъчен. Необходими са усилия за промяна на нагласите и практиката.

Дискутира се връзката между религиозността на семействата и избора на родителите на прилагат телесно наказание в светлината на библейските/ религиозни

интерпретации на ролята и взаимоотношенията в семейството и нагласите за собственост над децата от страна на родителите. Тази връзка има отношение към телесното наказание и се характеризира с по-контролиращи родители и повишено проблемно поведение у децата.

Специално внимание е отделено на българския контекст и българското законодателство. Очертани са проблеми по отношение на фактическата забрана на телесното наказание поради липсата на приета правна дефиниция, която води до субективност при определянето на акта на телесно наказание като такъв, както и че в практиката за санкциониране е необходима жалба от страна на пострадалия. Предвидени мерки и дейности, насочени към премахването на насилието над деца има в редица документи, но като цяло това са по-скоро общи насоки, отколкото целенасочена, системна и цялостна политика, координация между отговорните институции, неясни правомощия и отговорности, липса на визия и политическа воля, липса на контрол на приложението на стратегиите и планове, както и отсъствие на комуникация с широката публика.

Макар че у нас съществува законова забрана за използването му, телесното наказание е сравнително широко разпространена форма на възпитателна мярка в България. Тук важна е ролята на семейството и обществото. В анализа си докторантката очертава основните характеристики на телесното наказание като възпитателна практика:

- Телесното наказание, както и нагласите към възпитателни практики са социо-културна норма
- Корените на тези нагласи могат да бъдат търсени както в правната рамка и националните политики и обществените кампании, които пряко засягат този процес, така и в далеч по-широкия контекст на нагласите към родителството като цяло и съществуващите условия, в които се случва то.
- Необходими са както цялостна политика за подкрепа на семействата като първата и най-важна среда за детето, така и услуги в подкрепа на родителите на основа на научни доказателства и опит.

Втората глава на дисертационния труд е посветена на проучвания по отношение на **оценката на нагласите** към телесното наказание, **индикаторите** им и **факторите**, които влияят върху тяхната динамика за проверка на формулираните хипотези. Посочени са данни и изводи, въз основа на които да бъде предложен теоретичен модел на въздействието върху нагласите.

Авторът проследява настъпилите промени в нагласите към телесното наказание чрез сравнителен анализ между двете емпирични изследвания, фокусиран най-вече върху нагласите на родителите.

За целта са формулирани индикатори, позволяващи оценка на нагласите и отделни техни ключови компоненти, които са вписани в схема, основана на 3 основни групи аргументи, определени според тяхната важност. Направената оценка на данните от изследванията чрез изработената схема дава възможност на докторантката да направи важни изводи:

- Не се наблюдават промени в нагласите през изследвания период; те са невъзможни без достъпна и разпозната подкрепа в отглеждането и възпитанието на деца;
 - Разбирането за отглеждането и възпитанието на деца съдържа в себе си различни и понякога дори противоречащи си нагласи. Нещо повече, те са задълбочили своята противоречивост, което говори за неефективност на интервенциите за съобразяването с нова социална норма и приемането ѝ;
 - Основният конфликт е между желанието за постигане на самостоятелност и контрола, който родителят има нужда, за да влияе върху поведението на детето. Въвеждането на експлицитна забрана за използване на телесно наказание създава риск от постигането на ефект, обратен на желания, за част от родителските групи. Като важен фактор се очертава силно пониженото доверие в институциите и организациите, чиято роля е подкрепа и помощ за родителите - В тази връзка като отделен случай се разглежда кампанията срещу проекта на Стратегия за детето (2019-2030);
 - България няма план за детски политики в нарушение както на международни договори, по които е страна, така и на собственото си законодателство. Липсва цялостна политика в подкрепа на родителството;
 - Има ниска степен на доверие в гражданските – неправителствените организации;
 - Под съмнение е поставен избора на възпитателни методи от страна на родителите: Упражняването на телесно наказание се приема за несправяне и е повод за намеса в семейството – отнемане на родителството. Последното се оценява като атака срещу традиционните семейни ценности за сметка на налагането на чужди възпитателни практики;
 - Държавните институции са санкциониращи, а не подкрепящи, затова всяка норма, която те се опитват да наложат, трудно ще се наложи като социална норма;
 - Посланията са емоционални, не рационални, а използването на средствата за пропаганда и дезинформация мултиплицират негативния ефект.
- Конструирането на теоретичен модел за въздействие по отношение на нагласите към телесното наказание над деца е сложна задача с важно практико-приложно значение поради комплексността на нагласите и многокомпонентността на планираните интервенции. Той предполага комплексен подход, необходимо е да отчита промените в средата, достъпна и ползваща се с доверие подкрепа за прилагане на алтернативни, положителни възпитателни методи и да включва заинтересованите страни.

По-важни научни приноси

В дисертационния труд биха могли да се открият следните по-важни научно-теоретични и практико-приложни приноси:

1. Мария Брестничка е направила оригинален прочит на една сложна материя на базата на богата научна литература, изследвания и документи, което показва, че е подхождала мащабно и задълбочено;
2. Докторантката формулира индикатори и инструменти, които са операционализирани до установяването на емпирични закономерности. Разработени са оригинални модели, подходи и техники за изследване на поставените цели и задачи на дисертационния труд, което представлява важно научно достижение;

3. Работата е един сложен конструкт от теория, методология и емпирика. Мария Брестничка е убедителна в тезите и анализите си. Дисертационният труд хвърля светлина върху един актуален проблем и аспект на изследванията на структурата на ценностите и нагласите и политиките по отношение на нагласите към телесното наказание в България;

4. Направен е задълбочен анализ на прилагани политики и кампании у нас и в международен план;

5. Изследвана е динамиката на нагласите към телесното наказание и факторите, които им влияят;

6. На базата на сравнителен анализ е направена оценка на нагласите по отношение на телесното наказание над деца у нас за периода 2013-2018 г.

7. Предложен е модел за формиране на политики в посока на промяна на нагласите към този социален феномен.

8. Дисертационният труд има практико-приложен принос за работата на надправителствените, правителствени и неправителствени организации, ангажирани с темата, като част от усилията за промяна на нагласите към използването на телесното наказание в семейна среда в търсенето на устойчива промяна за отхвърляне на тази възпитателна мярка.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертационния труд, както и приносите направени в него. Докторантката има необходимите изискуеми се научни публикации по темата.

Бележки и препоръки

Дисертационният труд поставя много въпроси, които виждам като нови изследователски проблемни полета, чиято разработка в бъдеще би имала както научен, така и конкретен практически ефект.

Заклучение

Предвид научните приноси, изброени по-горе, считам, че работата отговаря на изискванията за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. В дисертационния труд е демонстриран висок изследователски капацитет. Постигнатите резултати имат важно научно-теоретично и приложно значение за изследваната проблематика. Затова убедено предлагам на уважаемото Научно жури единодушно да присъди на Мария Станиславова Брестничка образователната и научна степен „доктор” по специалността „социология”.

Подпис:.....
Проф.дсн. Валентина Златанова

08.04.2021